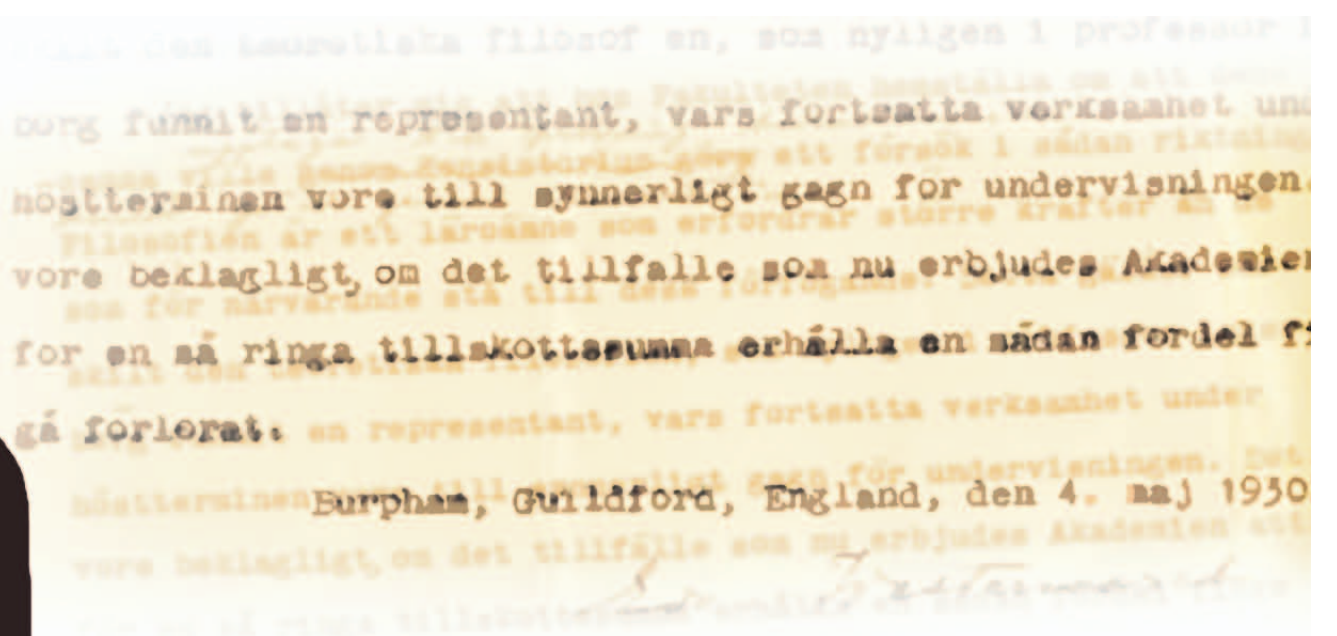

AKTUELLT

Westermarck, evolutionismen och det humanistiska tänkandet

”Westermarckeffekten” är tillbaka, skriver filosof **Olli Lagerspetz** som nyligen varit med och startat ett forskningsprojekt Westermarck och evolutionspsykologin. Här förklarar han varför den finländska filosofen åter är relevant i debatten.

Edvard Westermarcks (1862 – 1939) tjocka verk om äktenskapets och moralens ursprung gjorde honom till en internationell forskarstjärna i början av nittonhundratalet. Han räknas som evolutionist. Med andra ord ville han visa hur olika samhällsfenomen utvecklas från ett djuriskt ursprung via (som man då sade) primitiva folk till sitt nuvarande stadium. Westermarck upp-tas självklart bland den finländska andliga odlingens hjältar, tillsammans med **Jean Sibelius** och Nobelpriistvinnare som **F. E. Sillanpää**. Men han har idag antagligen ännu färre läsare än Sillanpää. Hans mammutverk har numera avfärdats som intellektuella dinosaurier.

Frågan är om läget kanske kommer att ändras. Man har börjat peka på likheter mellan Westermarck och de nu aktuella evolutionära ansatserna inom beteendeforskningen. En annan kontaktyta finns mellan Westermarcks emotivism och den nyare moralfilosofins intresse för emotioner.

Westermarck ansåg att moralen egentligen uttryckte känslor. Den hade utvecklats från enkla instinktiva känslor som vi delar med djuren. Det mest kända exemplet är hans förklaring på incestförbudets uppkomst. Vår samvaro med föräldrar och syskon aktiverar en genetiskt betingad motvilja mot sex med dem vi har vuxit upp med – numera känd som ”Westermarckeffekten”.

Sigmund Freud motsatte sig som känt denna förklaring. Han ansåg att vi riktar våra tidigaste sexuella känslor mot medlemmar av den egna familjen. Freuds lära om oedipuskomplexet blev en självklar

referenspunkt i humanistisk forskning.

Dagens evolutionspsykologer vill ta upp frågan till ny prövning. En genetisk incest-aversion (motvilja mot sex med familjemedlemmar) framstår ur biologisk synpunkt som en vettig hypotes. Incest kan tänkas leda till missbildningar och nedsatt fruktsamhet. Ett försvar för Westermarck ses samtidigt som ett sätt att komma åt Freud och kanske sådana humanister som saknat den rätta kritiska hållningen.

Westermarcks teori ger dock inget svar på hur mänskligheten tar klivet från instinkter och böjelser till normer och förbud. Evolutionen förklarar kanske hur en viss instinktiv böjelse har uppstått, men inte hur man inom ramen för ett samhälle hanterar den instinktiva böjelsen.

En instinktiv motvilja mot en handling leder inte varje gång till att handlingen förbjuds. Det är inte förbudet att äta rå lever eller tvätta toalettstolar fast många skulle uppfatta båda sakerna som äckliga. Westermarck har inget bra svar på frågan varför just incest har ansetts vara något man särskilt bör förbjuda.

Här blir det aktuellt att söka förklaringar i familjens socialpsykologiska dynamik. Familjen är inte enbart en ’förökningsenhet’ utan en enhet för uppväxt och uppfostran. Sexualitet, syskonskap och familj hänger ihop i en emotionellt sårbar helhet. Förändringar i den ena delen av ekvationen leder alltid till förskjutningar i de två andra.

Det är välkänt att man inte väljer sina syskon eller föräldrar medan man kan välja älskare. Omvänt förblir man far och dotter, syster och bror oberoende vad som händer medan kärlek kanske inte varar för evigt. De här påminnelserna ramar in

scenen för dynamiken i familjer och parförhållanden. Det kunde bli destruktivt om varje lek i princip skulle kunna leda vidare till samlag och förändra relationen från syskonskap till kärleksförhållande. Sexuella relationer kan urarta till manipulation och hat, medan det kan vara viktigt att bevara syskonskapets stabilitet. Omvänt kan det vara viktigt att skydda just det sexuella parförhållandet mot det slags problem som uppstår mellan syskon eller mellan föräldrar och barn.

I nutida moralfilosofi har man också intresserat sig för sambanden mellan emotioner och moral. Westermarck lyckas på ett intressant sätt understryka det emotionella, instinktiva, elementet i moralen. Moralerna har inte uppstått på basen av ett resonemang. Men hans bild av emotionerna är rätt snäv.

Hur som helst är Westermarck tillbaka i debatten. Filosofin och samhällsvetenskaperna får räkna med en lindrig men kännbar Westermarckeffekt under de närmaste åren.

Olli Lagerspetz är tf professor i filosofi vid Åbo Akademi

Fotnot: Texten grundas på föredraget Westermarck, evolutionismen och det humanistiska tänkandet som Olli Lagerspetz höll under Vetenskapsdagarna i Helsingfors den 8 januari 2009

FAKTA: ”Westermarck and Beyond: Evolutionary Approaches to Morality and Their Critics”

- Projektet handlar om evolutionära teorier om moralen. Den bärande tanken är inte att ta ställning för eller emot. Tanken är att studera själva idéerna och debatten filosofiskt och historiskt. Annars uppstår bokstavligen risken att varken anhängarna eller kritikerna vet vad de talar om.
- En fråga gäller vad som ledde till Westermarckskolans undergång, och om kritiken mot Westermarck även träffar nutida evolutionspsykologi. Ett annat tema är den politiskt laddade debatten kring sociobiologin på 70- och 80-talet. Å andra sidan relateras Westermarcks emotivism till den nyaste utvecklingen inom moralfilosofin. Den finländska filosofiportalen www.filosofia.fi digitaliserar Westermarckmaterial i Åbo Akademis samlingar.
- Medlemmar bl.a.: **Jan Antfolk** (filosofi och psykologi), **Ylva Gustafsson** (filosofi), **Camilla Kronqvist** (filosofi), **Antti Lepistö** (historia) och **Hannes Nykänen** (filosofi) har forskarstipendier. Dessutom deltar äldre forskare och handledare från filosofi, sociologi och psykologi.
- Projektet ingår i Konestiftelsens satsning på humanvetenskaperna och evolutionsperspektivet. Alla projekt som ingår i satsningen presenterar sig under en internationell konferens på våren 2010.